

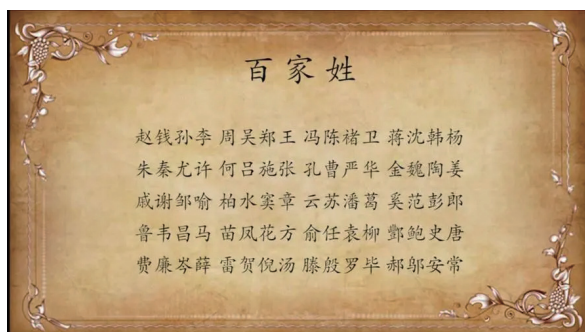
Είναι χαρακτηριστικό ότι ο τελευταίος αυτοκράτωρ της Κίνας, ο γνωστός Που Γι, είχε το μαντζουριανό επώνυμο Άισιν Τζιόρο (爱新觉罗 ài xīn jué luó, «χρυσός»). Πολύ αργότερα, στην δυναστεία Σονγκ (960-1279 μ.Χ.) καταρτίσθηκε ένας ενδιαφέρων κατάλογος με τον τίτλο «Επώνυμα εκατό οικογενειών» (百家姓 bǎi jiā xìng). Το «εκατό» στα κινεζικά συχνά χρησιμοποιείται σχηματικά αντί του «όλα», επομένως μία απόδοση «Επώνυμα απασών των οικογενειών» μάλλον θα ήταν ακριβέστερη. Η προσπάθεια είναι ενδιαφέρουσα, πρώτον γιατί στην λίστα εμφανίζονται και μερικά μη-Χαν επώνυμα, δεύτερον δε διότι διατάσσει τα επώνυμα σε ομοικατάληκτους στοίχους οι οποίοι διευκολύνουν την απομνημόνευση. Όμως όσο ιδιοφυείς κι αν είναι οι 71 οκτασύλλαβοι στοίχοι του έργου, δεν μπορούν να κλείσουν όλον τον πλούτο του κινεζικού επωνυμολογίου: έχει μόνον περί τα 500 επώνυμα. Η περί τα επώνυμα έρευνα δεν θα σταματήσει ποτέ. Το 2020 η κινεζική αστυνομία δημοσίευσε μία «Πανεθνική αναφορά ονοματεπωνύμων» (二〇二〇年全国姓名报告), με την οποία μας πληροφορεί ότι πλέον πέντε πάγκοινα επώνυμα καλύπτουν το 30,8% του κινεζικού πληθυσμού: Γουάνγκ (王 wáng, βασιλιάς), Λη (李 lǐ, δαμάσκηνο), Τζανγκ (张 zhāng, μέγας, ανοικτός), Λιόου (刘 liú, πολεμικός πέλεκυς) και Τσεν (陈 chén, όνομα αρχαίου κράτους). Τα επώνυμα ήταν –και είναι– παντού ένα περίπλοκο θέμα συζήτησης, κρύβουν δε μέσα τους την ιστορία της Κίνας –μία ιστορία περίπλοκη όσο και ενδιαφέρουσα.

II. Τα ονόματα των Κινέζων
ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ Η ΜΑΓΕΙΑ ΤΟΥ. Το όνομα το προσπερνάμε συχνότατα σαν μία απλή πληροφορία, κι όμως προσφέρει οδούς να προσεγγίσουμε πολλές πλευρές της ψυχολογίας: από την ιδιοσυγκρασία ενός λαού, μέχρι την ιδιοσυγκρασία εκείνων που το επέλεξαν. Το όνομα επιλεγόταν και επιλέγεται προσεκτικά. Στα αρχαία χρόνια κατείχε μία μαγική αξία. Στην Βίβλο συναντούμε την δοξασία ότι η γνώση του ονόματος ενός πνεύματος εγγυάται κυριαρχία επάνω σε αυτό. Ομοίως, όταν ο Κύκλωψ Πολύφημος ρωτά τον Οδυσσέα το όνομά του, εκείνος αποφεύγει να πει το όνομά του και απαντάει με το γνωστό «ούτις εμοί γ' όνομα» (=το όνομά μου είναι Κανέννας). Στην δε Γένεση, ο βιβλικός θεός δημιουργεί τον κόσμο με λέξεις, και όταν τελειώνει μία φράση όπως «γεννηθήτω φως» (Γέν., 1:3), αυτό που είπε δημιουργείται. Μάλιστα, κατά τρόπο εκπληκτικό, παρότι ο βιβλικός θεός είναι ακόμα μόνος του, δίνει ονόματα στα πράγματα που δημιουργεί («και εκάλεσεν ο θεός το φως ημέρα και το σκότος εκάλεσε νύκτα», Γέν. 1: 5). Παρόμοια πράγματα πίστευαν και οι Κινέζοι. Από το «Βιβλίο των Τελετουργικών» (礼记·祭法·8) πληροφορούμεθα ότι «Ο Κίτρινος Αυτοκράτωρ έδωσε σε όλα τα πράγματα το σωστό τους όνομα, διαφωτίζοντας έτσι τον λαό σχετικά με το πώς να αξιοποιήσει τις ωφέλιμες ιδιότητές τους». Σήμερα η επικρατούσα αντίληψη είναι ότι τα ονόματα εφευρέθηκαν για να ξεχωρίζουμε διάφορα πράγματα ή διάφορους

ανθρώπους. Πιστεύουμε ότι οι λέξεις εφευρέθηκαν για να μην μπερδεύουμε, ας πούμε, την ζάχαρη με τον καφέ ή τον αδερφό μας με τον πατέρα μας. Αυτή η χρησιμοθηρική θεώρηση της γλώσσας δεν είναι αδικαιολόγητη. Είναι όμως φανερό ότι οι αρχαίοι λαοί συχνά απέδιδαν στην λέξη, και ιδίως στο όνομα ενός ανθρώπου, και μία άλλη διάσταση, εσωτερική.

ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ.

Στο νεοελληνικό μυαλό μας τα θηλυκά ονόματα αντιστοιχούν σε γυναικές και αντιστοίχως τα αρσενικά, αλλά ακόμα και αυτή η βασική αντίληψη αποδεικνύεται ότι δεν αποτελεί στεγανό. Πώς να παραβλέψει κανείς ότι κάποιοι λαοί, όπως λόγου χάριν οι Γερμανοί, έστω και ως εξαίρεση στον κανόνα έδιναν στα αγόρια τους ως δεύτερο το όνομα «Μαρία» (ακραιφνέστερα παραδείγματα ο συγγραφέας Erich Maria Remark και ο ποιητής Rainer Maria Rilke), προκειμένου να τα προστατεύει η Παρθένος; Και πώς να μην παρατηρήσουμε ότι αγγλικά ονόματα, όπως λόγου χάριν το Leslie, δίνονται τόσο σε αγόρια όσο και σε κορίτσια; Στα ελληνικά ονόματα (όχι όμως και στα υποκοριστικά) γενικά το γραμματικό και το σεξουαλικό γένος συμπίπτουν, και ομοίως και οι Κινέζοι έχουν συνδυάσει κάποια ιδεογράμματα που δίνουν ως ονόματα με την θηλυκότητα ή την αρρενωπότητα. Αυτό είναι φανερό ακόμα και στην κινεζική γραφή, καθώς τα ιδεογράμματα για πολλές, θεωρούμενες κατ' εξοχήν θηλυκές, έννοιες παρουσιάζουν ως ρίζα τους το ιδεόγραμμα της γυναίκας (女 nǚ), όπως λόγου χάριν: 始 (shǐ, «αρχή»), 安 (ān, «γαλήνη», «ασφάλεια»), κλπ.

ΟΝΟΜΑΤΟΔΟΣΙΑ: ΑΠΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Το τί οδήγησε στην εφεύρεση ονομάτων, είναι μάλλον ανώδυνο να το υποθέσουμε: μάλλον ήταν η προαναφερθείσα ανάγκη να ξεχωρίζονται οι άνθρωποι μεταξύ τους. Δεν θα είναι, όμως, ανώδυνο, να προσδιορίσουμε την ψυχολογική ανάγκη που οδήγησε αργότερα στην επιθυμία για συνωνυμία: να μπερδεύονται οι άνθρωποι που έχουν το ίδιο όνομα με τον παππού τους ή και με έναν παντελώς άγνωστο. Από την αρχαία εποχή ακόμα ήταν δυνατόν στην Ελλάδα να πάρει κανείς το όνομα του παππού ή κάποιου προγόνου του. Είναι υπεραρκετά τα παραδείγματα των τριών βασιλέων Αλεξάνδρων, εκ των οποίων ο Γ' έμεινε γνωστός και ως «Αλέξανδρος ο Μέγας». Το ζήτημα της συνωνυμίας γίνεται ακόμα πιο περίπλοκο εάν σκεφθούμε ότι αυτή δεν επιτρεπόταν πάντα. Οι αρχαίοι μας πρόγονοι απέφευγαν γενικώς να δίνουν στα παιδιά τους ονόματα θεών ή αποθεωμένων ηρώων – ονόματα όπως «Ερμής», «Απόλλων» κλπ. άρχισαν να δίνονται πολύ αργότερα. Η τάση μπορεί να θεωρηθεί λίγο πολύ ως γενική, παρότι ανά την ιστορία γνώρισε κάποιες μεταβολές. Για παράδειγμα, κάπως υποχώρησε έναντι ενός κλασικισμού, κι έτσι μπορεί κανείς να συναντήσει, συνήθως υπέργηρους πλέον, ανθρώπους οι οποίοι κατά παράβασιν της γενεαλογικής ονοματολογίας πήραν όχι το όνομα του παππού τους, αλλά ονόματα επιφανών αρχαίων ανδρών, όπως «Αριστοτέλης», «Σωκράτης» κλπ. Κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες, μάλλον λόγω της ολιγογονίας, και προς εξομάλυνσιν διαφωνιών, εμφανίζεται η συνήθεια της διπλής ονομασίας στα παιδιά. Ενί-

στε συναντάται και τριπλή ονομασία, η οποία φέρνει το άλλο θαυμαστό πράγμα, δηλαδή την ακρωνυμία: ένα συντομευμένο όνομα αποτελούμενο από τρεις συλλαβές, μία ειλημένη από κάθε από τα τρία ονόματα. Στα ζητήματα ονοματοδοσίας, οι αρχαίοι Κινέζοι ήταν πιο αυστηροί και μαζί με τα θεϊκά ονόματα απέφευγαν και τα ονόματα των προγόνων τους. Υπάρχει, ως εξαίρεση, το όνομα του θεού της φωτιάς Τζου Ρονγκ (祝融 zhù róng), το οποίο χρησιμοποιείται ως επώνυμο, αλλά ας μην ξεχνούμε ότι η συζήτησή μας εστιάζει σε ό,τι χρησιμοποιείται ως μικρό όνομα ανθρώπων. Οι λόγοι για αυτό το εκπληκτικό πολιτιστικό χαρακτηριστικό των Κινέζων, το οποίο αποτελεί κανόνα έως και σήμερα, είναι πολλοί. Στα αρχαία χρόνια πρέπει να ευθυνόταν η (ήδη τότε πανάρχαιη) αντίληψη ότι η αναφορά στο όνομα ενός εκλιπόντος μπορεί να τον επαναφέρει στον κόσμο μας ως φάντασμα. Στο «Βιβλίο των Τελετουργικών» (礼记·曲礼上·73) μάς προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για το θέμα αυτό, τονίζοντας ότι «Μετά το τέλος του πένθους, κανείς δεν πρέπει να αποκαλέσει ξανά τον πατέρα του με το όνομά του.» Μάλιστα στην ίδια παράδα μάς λέει ότι υπήρχε κόσμος που απέφευγε και τις ομόηχες ή περίπου ομόηχες λέξεις, τονίζοντας ότι κάτι τέτοιο δεν χρειάζεται. Στο τέλος της παράδας σημειώνεται ότι, όταν πηγαίνει κανείς σε ένα σπίτι, θα πρέπει να ρωτήσει ποιά ονόματα πρέπει να αποφεύγει να εκστομίσει όντας φιλοξενούμενος σε αυτό. Πάλι στο «Βιβλίο των Τελετουργικών» (礼记·檀弓上·17) διασώζεται η ιστορία ενός στρατιωτικού διοικητή ο οποίος, ευ-

θυνόμενος για την απώλεια οπλιτών του, τούς έδωσε καινούργια ονόματα. Μάλιστα το ίδιο βιβλίο αναφέρει ότι τότε ξεκίνησε η παράδοση μετωνυμίας των εκλιπόντων, αλλά σήμερα, μετά την μελέτη και άλλων λαών, δυνάμεθα να ξέρουμε ότι αυτό το έθιμο μετωνυμίας είναι πολύ παλαιότερο, από την τοτεμική εποχή ακόμα: ανά τον κόσμο υπάρχουν φυλές που υιοθετούν την ίδια πρακτική. Μάλιστα κάποιες φυλές μετονομάζαν και τα αντικείμενα που χρησιμοποιούσε ο εκλιπών. Έτσι, μέχρι πολύ αργά στην ιστορία της Κίνας ακόμα και οι αυτοκράτορες μετονομάζονταν. Τον ίδιο φόβο είχαν και οι αρχαίοι Έλληνες. Το παράδειγμα της συνάντησης του Οδυσσέα με τον φάντασμα του Αχιλλέα είναι χαρακτηριστικό: το φάντασμα τού είπε ότι θα προτιμούσε να είναι δούλος τού πιο πτωχού ανθρώπου επί της γης, παρά βασιλιάς ανάμεσα στους ένερθεν. Είναι φανερό ότι και οι αρχαίοι μας πρόγονοι θεωρούσαν ότι ο εκλιπών είναι δυνατόν ακόμα και να φθονεί τους ζώντες. Στην περίπτωση της αρχαίας Ελλάδος όμως δεν ήταν γλωσσικά εύκολο να διατηρηθούν τέτοιες ονοματολογικές απαγορεύσεις επί μακρόν. Ο λόγος είναι ότι στα ελληνικά από πολύ παλιά υπήρχαν μορφολογικώς σταθερά ονόματα, και αυτά κάποτε μοιραία θα επαναλαμβάνονταν. Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΚΙΝΕΖΙΚΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ. Στην Κίνα ουσιαστικώς ποτέ δεν υπήρξαν παρά ελάχιστα σταθερά ονόματα. Στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, το όνομα κάθε ανθρώπου αποτελείται από ένα ή δύο ιδεογράμματα που επέλεξαν οι γονείς του κατά τις αντιλήψεις τους.

Φυσικά κι εδώ εντοπίζεται η πανανθρώπινη αντίληψη πως "nomen est omen", πως δηλαδή «το όνομα είναι οιωνός», γι' αυτό και οι γονείς διαλέγουν για το νεογνό παιδί τους κάτι καλόσημο ή κάτι που να συνοψίζει τις ελπίδες τους για την μετέπειτα πορεία του. Οι Έλληνες δεν αποτελούμε εξαίρεση αφού, ιδίως στα κορίτσια, ονόματα όπως Ειρήνη, Ελπίδα, Αγάπη, Σοφία κλπ. απαντούν συχνά. Ομοίως επιλέγουν οι Κινέζοι για τα παιδιά τους καλόσημα ιδεογράμματα, ή ιδεογράμματα τα οποία για τους ιδίους έχουν ιδιαίτερη σημασία. Εδώ αξίζει να τονίσουμε ότι υπάρχουν κάποια ιδεογράμματα τα οποία έχουν συνυφανθεί, πολλάκις συνειρμικά, με την αρρενωπότητα και άλλα που έχουν συνυφανθεί με την θηλυκότητα. Παρότι, ευνοήτως, υπάρχουν και θηλυκές τίγρεις, το ιδεόγραμμα 虎 (hǔ, «τίγρης») απαντά συχνότατα σε αρσενικά ονόματα. Το αυτό ισχύει και για τα 劍 (jiàn, «ξίφος»), 武 (wǔ, «όπλο»), 龍 (lóng, «δράκων»), κλπ.

Αντίστοιχα, θηλυκότητα προσδίδουν ιδεογράμματα όπως 花 (huā, «άνθος»), 美 (měi, «ομορφιά»), 玉 (yù, «νεφρίτης») κλπ. Όλα αυτά παρουσιάζουν βεβαίως μία σχετική με το φύλο στερεοτυπία, η οποία όμως χαρακτηρίζει γενικότερα πολλά πράγματα που χρησιμοποιούνται με μεγάλη συχνότητα στην γλώσσα. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι, σε περίπτωση δισύλλαβου ονόματος, τα δύο ιδεογράμματα ενδέχεται να σχηματίζουν κάποια λέξη ή κάποια φράση, αλλά δεν λείπουν και οι περιπτώσεις που το δισύλλαβο αποτέλεσμα δεν σημαίνει απολύτως τίποτα και απλώς είναι μία συρραφή δύο καλόσημων ιδεογραμμάτων.

Το 2021 η κινεζική αστυνομία δημοσίευσε έναν πολύ ενδιαφέροντα δημογραφικό πίνακα, ο οποίος δείχνει τα προτιμότερα ονόματα ανά δεκαετία. Μία ματιά σε αυτόν μπορεί να διαφωτίσει για την εξέλιξη της κινεζικής κοινωνίας. Επί παραδείγματι από το 1959 και πριν, δηλαδή κατά την

πρώτη δεκαετία ζωής της, νεοσύστατης τότε, Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, το συνηθέστερο όνομα για αγόρια ήταν το jiàn guó (建国), που σημαίνει «οικοδόμηση της χώρας». Για τα κορίτσια προτιμούσαν κατά κόρον το εξίσου δηλωτικό 秀英 (xiù yīng), όπου 秀 (xiù) σημαίνει το δέσιμο καρπού των σιτηρών και 英 (yīng) μεταξύ άλλων «πέταλο άνθους», «άνθος» –βέβαια είναι και τοπωνύμιο.

Ίσως το όνομα να μην είναι η ίδια η ταυτότητα του ανθρώπου, να μην εκφράζει τις πραγματικές του ψυχικές ιδιότητες. Εξ άλλου, το όνομα είναι κάτι το οποίο μας έδωσαν άλλοι –κατά γλωσσολογική ειρωνεία, τα ψευδώνυμα μοιάζουν γνησιότερα από τα ονόματα, μιάς και τα διαλέγουμε εμείς για τον εαυτό μας. Όμως όπως είδαμε, τα ονόματα παρουσιάζουν ένα πολύπλευρο ενδιαφέρον: ψυχολογικό, ανθρωπολογικό, γλωσσολογικό, κοινωνιολογικό... Η έρευνα πάνω σε αυτά είναι ένα συναρπαστικό ταξίδι.

百家姓

赵钱孙李 周吴郑王 冯陈褚卫 蒋沈韩杨
朱秦尤许 何吕施张 孔曹严华 金魏陶姜
戚谢邹喻 柏水窦章 云苏潘葛 奚范彭郎
鲁韦昌马 苗凤花方 俞任袁柳 鄧鲍史唐
费廉岑薛 雷贺倪汤 滕殷罗毕 郝邬安常